Agenda Stad

Verkenning City Deal

Gemeenschapskracht / maatschappelijk initiatief

Bewoners regelen samen wat markt en overheid laten liggen: een buurtbus, een dorpshuis, zorg dichtbij, een energiecoöperatie. Deze gemeenschapsinitiatieven leveren een belangrijke bijdrage aan sociale cohesie, welzijn en een veerkrachtige samenleving. Maatschappelijke initiatieven staan momenteel volop in de belangstelling, maar staan ook onder druk. Denk aan buurthuizen en ontmoetingsplekken die kampen met financiering van hun vastgoed, energie- en wijkcoöperaties met potentie die tegen aanbestedingsregels aanlopen, of wijkinitiatieven die belemmeringen ervaringen in de verkokering of regeldruk binnen de overheid.

Om knelpunten aan te pakken en de potentie van initiatieven te verzilveren, is een verkenning gestart voor een City Deal gemeenschapskracht / maatschappelijk initiatief (werktitel). Hierin trekken ministeries, gemeenten/provincies en maatschappelijk initiatieven gezamenlijk op om doorbraken te realiseren.

In deze verkenningsfase zoeken we partners die samen willen werken aan innovatieve oplossingen om te komen tot doorbraakexperimenten. Lokale experimenten die uiteindelijk leiden tot systeemveranderingen waar alle initiatieven baat bij hebben. De verkenning loopt ongeveer 8-10 maanden, we beogen de City Deal voor de zomer 2027 te starten. De City Deal zelf heeft een looptijd van 3 tot 4 jaar om samen te experimenteren en leren om de (transitie)opgaven aan te pakken.

Opgaven en thema's

We onderscheiden verschillende opgaven die de noodzaak voor een City Deal onderbouwen.

Herontdekking van gemeenschapskracht. Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven die ook iets vragen van de weerbaarheid van de samenleving. Door toenemende externe dreiging en onzekerheden staat maatschappelijke weerbaarheid hoog op de agenda. De veerkracht van de samenleving hangt voor een groot deel af van de kracht van gemeenschappen — sociaal kapitaal en cohesie. Er is een groeiende behoefte aan gemeenschapszin, niet alleen vanwege onzekerheden, maar ook omdat bewoners- en gemeenschapsinitiatieven intrinsieke waarde hebben: ze voldoen aan de basisbehoefte van mensen om mee te doen, ergens bij te horen en zich gehoord en gezien te voelen. Initiatieven zijn lokaal en toegankelijk en bieden grip en eigenaarschap. Het Rijk investeert daarom al in projecten als het Gemeenschapsfonds en Zorgzame wijken.

Maatschappelijke innovatie. Demografische ontwikkelingen zorgen voor een toenemende vraag naar zorg en ondersteuning en een groter beroep op de gemeenschap. Waar markt en overheid tekortschieten, nemen burgers zelf initiatief en organiseren zich in collectieven. Deze initiatieven mobiliseren het probleemoplossend vermogen van de samenleving en worden gezien als belangrijke bronnen van innovatie en veerkracht. Dit speelt niet alleen in de zorg, maar ook bijvoorbeeld bij autodelen, voedsel, veiligheid, woon- en energiecoöperaties en erfgoed. Deze aandacht voor initiatief is terug te zien in Tweede Kamerbrieven als Meedoen in democratie en samenleving (BZK) en Energie-initiatieven (EZK).

Coöperatieve logica. Maatschappelijk initiatief en gemeenschapskracht staan hoog op de agenda. De gemeenschap wordt herontdekt als derde sector naast overheid en markt. De vraag is hoe de

(rijks)overheid daarmee omgaat. Het coalitieakkoord belooft dichtbij de gemeenschap te staan en te luisteren vanuit vertrouwen. Dat betekent dat de coöperatieve- of gemeenschapslogica centraal staat — en dat valt niet mee voor een organisatie die gewend is vanuit de systeemlogica van markt of overheid te werken. Die spanning is zichtbaar in de knelpunten waar initiatieven tegenaan lopen.

Interbestuurlijk. Het denken over maatschappelijk initiatief is niet nieuw; met name gemeenten en provincies vervullen al een faciliterende rol. Ook het Rijk kan een rol spelen, bijvoorbeeld bij wet- en regelgeving die meestal gericht is op de markt-overheid en veel minder op de coöperatieve of civiele sector van burgercollectieven. Het Rijk kan daarnaast een rol spelen bij erkenning, waardering en het leren van initiatieven. Interbestuurlijke samenwerking is nodig om initiatieven als één overheid tegemoet te treden, om elkaars rol te versterken. Daarbij verschilt de rolverdeling per sector.

Interdepartementaal. Initiatieven trekken zich vaak niets aan van sectorale kokers; ze vragen om een integrale benadering en hebben maatschappelijke impact op meerdere domeinen. Knelpunten en kansen zijn deels sectoraal, deels sector overstijgend. Het kabinet en het SGO sturen op interdepartementale samenwerking maar op het gebied van maatschappelijk initiatief komt dat nog maar net van de grond. Vanuit EZK (klimaatinitiatieven) en BZK (democratie en bestuur) vindt enige samenwerking plaats met andere departementen. Zo wordt er gewerkt aan een Doorbraakagenda Klimaatinitiatieven, die ook input geeft voor de City Deal.

Knelpunten en kansen

Startpunt voor de verkenning zijn de initiatieven zelf: waar lopen zij tegenaan en waar liggen kansen om het anders aan te pakken? Er is veel onderzoek beschikbaar. In opdracht van EZK heeft Greenwish een inventarisatie uitgevoerd naar knelpunten voor klimaatinitiatieven. Op hoofdlijnen gaat het om drie categorieën:

- **waardering, (formele) erkenning en markttoegang**
- **financiering** (opgroeiruimte, nieuwe financieringsvormen, verantwoording)
- **wet- en regelgeving** (aanbesteding, fiscaliteit, rechtsvormen, vereenvoudiging)

Er is brede overeenstemming over deze categorieën. Er is onlangs een quickscan uitgevoerd op basis van 250 onderzoeksrapporten over initiatieven. Daaruit blijkt dat deze knelpunten niet nieuw zijn, net zoals de onderliggende mechanismen en mentale modellen. Er zijn doorbraken nodig die niet alleen lokaal maar vooral op systeemniveau structureel verandering brengen.

De City Deal wil voortbouwen op ervaringen van voorlopers in sectoren als energie- en zorgcoöperaties, op experimenten in provincies of gemeenten als Amsterdam en Leiden, op projecten als het Gemeenschapsfonds, de Huizen van Actief Burgerschap en het programma SAMEN, op lessen uit onderzoeksprogramma's als ECCO, Better Together en Geven in NL, op adviezen van kennisinstellingen als SCP, PBL, RVS en WKR, en op interdepartementale trajecten als Slagvaardige Overheid, dereguleringsoperaties en Weerbaarheid. Er is veel kennis, nu nog omzetten in een aantal stevige doorbraakexperimenten in een interbestuurlijke leeromgeving, samen met initiatieven.

Doorbraken beginnen vaak in de lokale praktijk: andere vormen van maatschappelijk aanbesteden, nieuwe manieren van verantwoorden, slimme manieren van maatschappelijke waardenmeting, vormen van integrale structurele ondersteuning, een vorm van formele erkenning...

Partners

De basis van de City Deal vormen **gemeenten** die samen met initiatieven, provincies, departementen, kennis- en maatschappelijke organisaties willen experimenteren met doorbraken. Gemeenten die inzien dat het anders moet en kan. Binnen G4 en G40 netwerken maar ook bij M50 of P10 zijn verschillende gemeenten al jaren actief met initiatievenbeleid, maar er wordt nog weinig onderling geleerd, lessen worden niet verspreid of vertaald naar systeemniveau (regelgeving) en provincies of departementen zijn meestal geen partner. We zoeken gemeenten die komende jaren doorbraakexperimenten willen uitvoeren om initiatieven te versterken.

Ook **provincies** kunnen daarbij een belangrijke rol spelen. Op sommige gebieden als ondersteuner van initiatieven, maar ook als samenwerkingspartner van gemeenten. Provincies kunnen helpen met een (regionale) infrastructuur voor initiatieven. Momenteel verschilt de rol van de provincie sterk per domein en provincie.

Ook **initiatieven zelf** zijn een belangrijke partner in deze deal. Koepelorganisaties als de We Doen Het Samen-coalitie (met onder meer LSA, LvKK, EnergieSamen en NLZVE) spelen daarbij een rol, maar ook lokale initiatieven zijn mogelijke deelnemers. Ervaren initiatieven die zoeken naar doorbraken van specifieke knelpunten.

Een City Deal biedt **experimenteerruimte**: een vrije ruimte om het anders te doen dan gebruikelijk — vanuit een coöperatieve logica, interbestuurlijk en interdepartementaal — om te laten zien dat maatschappelijk initiatief een motor voor innovatie kan zijn. Daarbij zijn **departementen** een noodzakelijke partner; om ruimte te geven in regelgeving en voor oplossingen op systeemniveau.

Focus, kerngroep en proces

De precieze **focus** van de City Deal wordt tijdens de verkenning met partners besproken. Opties zijn een categorie of specifiek knelpunt (waardering/erkenning, financiering, wet- en regelgeving), een specifiek domein (bijvoorbeeld klimaat of het fysieke domein), of aansluiting bij een bestuurlijke prioriteit zoals het Gemeenschapsfonds of weerbare wijken. Daarbij wordt gekeken naar waar de energie zit, waar een coalitie wil samenwerken, waar veel onderzoek maar weinig praktijkervaring is, en waar veel maatschappelijke impact valt te halen.

Voor de verkenning wordt een **kerngroep** gevormd met dealmaker Christopher Baan en kwartiermaker Jornt van Zuijlen, plus vertegenwoordigers van departementen (o.a. BZK, EZK), gemeenten (VNG, G40, M50), initiatieven (onder andere WDHS) en bijvoorbeeld een wetenschapper of ontwerper. De verkenningsfase doorloopt vijf stappen:

1. inventarisatie en verdieping van kansen en knelpunten met kerngroep;
2. focus- en afbakeningskeuze;
3. twee ontwerpsessies met geïnteresseerde partners (nov/dec en feb/mrt);
4. een oproep voor casuïstiek bij gemeenten en initiatieven (nov/dec);
5. en een startbijeenkomst van de mogelijke coalitie, voorjaar 2027.

Voor de zomer 2027 kan de City Deal naar verwachting starten.

Oproep – Doe jij mee met deze City Deal?

Ben jij en is jouw organisatie bevlogen over dit onderwerp? Kan en wil jouw organisatie voor een periode van 3 tot 4 jaar expertise, menskracht en middelen inzetten om een vraagstuk dat toch al om deze inzet vraagt, samen – en dus kansrijker – aan te pakken? Meld je dan bij Agenda Stad via postbus.agendastad@minbzk.nl. Agenda Stad gaat graag het gesprek aan.

Over Agenda Stad en City Deals

Gemeenten, provincies, regio's, departementen, private partijen, kennisinstellingen en andere belanghebbenden werken samen met Agenda Stad om innovatie en kennisdeling in complexe maatschappelijke- en transitieopgaven te stimuleren. Het interbestuurlijke innovatieprogramma Agenda Stad (BZK) is opgericht om de groei, innovatie en leefbaarheid van gemeenten in samenhang te versterken. Daarnaast fungeert de dealaanpak als een voortdurende terugkoppeling voor de uitwerking van Rijksbeleid op lokaal niveau. Inmiddels heeft de dealaanpak zich bewezen. Een groot aantal van de inmiddels 34 City Deals heeft geleid tot nieuwe financieringsstromen, doeltreffender beleid en meer kennisdeling. Naar aanleiding van het succes van de dealaanpak, is in 2023 een afgeleid instrument voor kleinere gemeenten ontwikkeld: Town Deals.

In City Deals werken partijen op basis van gelijkwaardigheid en een gedeelde bevlogenheid over een complexe maatschappelijke opgave, samen. Door te leren en experimenteren ontstaan nieuwe inzichten en beleidsinnovaties.

Lees meer over Agendastad en City Deals op www.agendastad.nl

Specifiek contact over deze verkenning?

Neem contact op met christopher.baan@minbzk.nl of jornt.zuijlen@minbzk.nl